

TOM HØYEM:

Borgerliga regeringar i Norden

Ibland är det nyttigt att se sitt eget land ur andra länders perspektiv. Tom Høyem, lektor i danska vid Stockholms universitet, har skrivit denna artikel om hur borgerliga regeringar i Danmark, Norge och Sverige kan tänkas hävda sig mot socialistiska. Det är förklarligt om författaren skriver mer om Danmark än om Sverige och kanske särskilt Norge, men med olika nyanser är det ändå samma utveckling som återfinns i de tre länderna, med samma problem och försök att lösa dessa. Artikeln är hämtad ur den danska tidskriften Liberal. Den återges här i översättning och något förkortad.

Att uppleva svensk politik på senare år är som att se en blixtpreis av vad som hänt i dansk politik. Många års socialdemokratiskt styre avlöstes i Sverige av en borgerlig trepartiregering, som precis motsvarade Baunsgaards regering av Venstre, Konservative och Radikale Venstre 1968–71 i Danmark. Därefter kom en helt smal svensk folkpartiregering kring Ola Ullstens 39 mandat av de 349 i riksdagen, vilket precis svarar mot den smala Hartlingregeringen 1973–75.

Man skall inte vara någon stor profet för att förutse möjligheten av ett ganska nära samarbete mellan socialdemokraterna och folkpartiet efter valet den 16 september, även om det väl ännu inte finns grund tillräckligt för ett verkligt regeringsarbete som i vår danska Socialdemokrati-Venstrekoalition.

Ola Ullsten har blivit populär på ett markant uttalande: "Jag tar en regering i sänder", svarar han, när man frågar honom om regeringssamarbetet efter nästa val. Detta är ett smart svar, men det är nog också en hållning, som många tvingas ut i. Den aktuella utvecklingen med allt sitt sprängstoff drar sig för det längre perspektivet. Därför överraskas vi just av utvecklingar, som noga taget har legat under ytan under långa perioder. Vi sätter personnamn på händelser, som bara visar dessa personers förståelse för de djupa strömningarna.

Sverige har traditionellt framställts som inkarnationen av politisk stabilitet med 44 år av socialdemokratisk makt och med hela generationer, inom vilka de fem etablerade partierna inte har fått sina cirklar rubbade

av nyskapelser som i Norge och i Danmark. Den EG-omröstning, som splittrade de norska och danska partierna tvärs igenom, har man sluppit i Sverige, där en motsvarande upplösning av partiloyaliteten först dök upp till ytan i det etiska engagemanget om kärnkraftsfrågan. Sverige är också väl ägnat som "Lehrstücke" för att man har bestämda valperioder. Tre år. Punkt. Den nya regeringen håller precis till den tredje söndagen i september 1979. Då delas väl korten ut till en ny omgång.

Das Fressen och die Moral

"Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral" sade Bertolt Brecht. Med en grov generalisering kan det nog vara tillåtet att påstå, att de socialistiska partierna allmänt åtnjuter störst popularitet när det rör sig om "das Fressen", medan de borgerliga partierna verkar mest pålitliga, när det handlar om "die Moral". Orden skall naturligtvis uppfattas i mycket bred betydelse: sysselsättning/kultur. Borgerliga regeringar hör också traditionellt hemma i välståndsp perioder, medan tumregeln har varit, att socialdemokraterna har fått ta sig an de hårdare tiderna.

Men bilden kompliceras av två faktorer. Dels sätter man sin tillit till de borgerliga partierna när man tänker på direkt ekonomisk politik (inflationsbekämpning, valutapolitik, betalningsbalans etc), dels upplever många, att om man koncentrerar sig på "das Fressen", glömmer man kanske helt "die Moral". Oron härför kan också vara tydlig under krisperioder, och den kan i säkerhets-

politisk mening spela en väsentlig roll i utrikespolitiskt osäkra tider. Historiskt sett är den danska Socialdemokrati-Venstre-regeringen naturlig just i en tid, då krisen upplevs på flera fronter: sysselsättning och ekonomi (das Fressen), kultur och utbildning (die Moral).

I den nu sittande danska regeringen kan fördelningen av ministerposter kanske avvika från den breda väg, som jag skisserat. Men just i dansk politik spelar enskilda personer en på helt annat sätt dominerande roll än i Sverige och i Norge.

Misstro mot politiker

1976 års val i Sverige med borgerlig majoritet blev en överraskning för det svenska folket. Därför har detta val och dess bakgrund analyserats grundligare än något annat val i Norden. Valresultatet kan ge stoff till eftertanke i andra nordiska länder, inte minst för borgerliga väljare och allra mest för danskt Venstrefolk, som väl kan karakteriseras som en blandning av centerpartister och folkpartister.

Ytligt sett var det 1976 i Sverige bara tal om en marginell förskjutning, men i grunden såg det annorlunda ut på ett dramatiskt sätt.

1. Antalet väljare, som bytte parti, hade ökat våldsamt under perioden 1956-76. Aldrig hade så många bytt parti. Var femte väljare valde 1976 ett annat parti än 1973. Under 1950-talet var motsvarande tal bara var tionde väljare.

2. Väljarna bestämde sig kort före valdagen. 1964 bestämde sig 18 % för parti under

valstriden, 1976 talades det om 28 %.

3. Gruppen av marginalväljare växer starkt. Det är ofta personer, som är mycket intresserade av politik men som inte är anhängare av något särskilt parti.

4. Misstron mot politikerna växer. På påståendet "De riksdagsledamöter vi väljer förlorar hastigt kontakten med folk i allmänhet" svarade 1968 48 % bekräftande. 1976 hade talet vuxit till 66 %.

5. Tillhörigheten till bestämda klasser minskar kraftigt för alla partier. Vart parti har alltid bestämda klasser som kärnväljare, men när t ex centerpartiet, det gamla bondepartiet, på mindre än tjugo år gick från 9 % till 25 % av rösterna, var det tal om nya väljare i alla socialgrupper. 1976 hade Fälldins centerparti för första gången flera arbetare än jordbrukare bland sina väljare. 1960 röstade 83 % av de svenska arbetarna på socialdemokraterna, 1976 var talet bara 66 %. Vid mitten av 1950-talet röstade 96 % av högre tjänstemän och större företagare på de konservativa, 1976 var motsvarande tal nere i 57 %.

Antingen är klassmotsättningarna verkliga utsuddade eller också kamouflerar partierna medvetet sin sociala tillhörighet för att erövra nya väljargrupper. Marginalväljarnas betydelse ökar. I kombination med mediernas växande inflytande kan man förutse, att 80-talet blir ganska omväxlande.

Hastiga förändringar kommer ovillkorligen att föra med sig konfrontationer mellan de många väljare, som är färdiga för snabba ombyten, och de trögare partiorganisationerna och partiteknokraterna. Detta upplever både socialdemokrater och Venstrefolk i

dag i regeringssamarbete i Danmark. Samma sak kommer att hända, om samarbetstankarna mellan socialdemokraterna och centerpartiet i Sverige skulle realiseras. Ett i och för sig intensivt förhållande mellan väljare och politiska ledare kompliceras också i alla de nordiska länderna av det förmedlande ledet. Anslutningen till väljarorganisationerna minskar i takt med att deras betydelse växer.

Situationen i Norge

Arbejderpartiet regerar i Norge med ett mandats övervikt trots borgerlig majoritet bland väljarna. Men det norska arbejderparti har så många fraktioner, att det omöjligt kan jämföras direkt med systerpartierna i de två andra skandinaviska länderna. Samtidigt har kommunistpartiet bara 0,8 % av de norska rösterna, detta därför att Einar Gerhardsen som statsminister i motsats till sina kollegor i Sverige och Danmark tidigt hade en medveten och stark uppgörelse med partiet. Efter Tjeckoslovakien var det slut med kommunisterna i Norge.

På den borgerliga flygeln är situationen också litet speciell i Norge. Glistrups systerparti, Anders Langes parti, fick aldrig något verkligt inflytande – väl därför att man saknade en dynamisk och intelligent ledare som Glistrup. Något motsvarande skedde med det norska socialistisk folkeparti, som har slukats upp av arbejderpartiet. Från 1973 till 1977 sjönk partiet från 16 mandat till 2, medan arbejderpartiet växte med just samma 14 mandat.

Det norska højre har lyckats uppfånga

den strömning, som Glistrup drog nytta av i Danmark och som Gösta Bohmans moderater försöker fånga i Sverige. Nästan var tredje norrman (28 %) röstar på højre. Det betyder, att partiet är så mycket större än centerpartiet (8 %) och kristelig folkeparti (12 %), att norsk samarbetande borgerlighet inte som i Sverige och i Danmark kan gå ut från mitten.

1977 gav centerpartiet i Norge ett katastrofalt dåligt val, sedan partiet hade satt upp utpräglat starka krav för att samarbeta med de andra borgerliga partierna. Højre fick tvärtom sitt hittills bästa val mot bakgrunden av en utpräglad samarbetsvilja.

Drömmen om en landsfader

Det borgerliga alternativet kräver en stark person, ett slags fadersgestalt, som inger förtroende också utanför de egna partigränserna. Paradoxen är dock, att dessa landsfadersegenskaper just älskas fram av själva jobbet som statsminister.

Dansk socialdemokrati har haft många starka ledargestalter, men skulle inte lika många borgerliga regeringar ha kunnat framvisa en motsvarande rad? Danmarks nuvarande statsministers popularitetsutveckling är illustrativ, även om hans djärvhet att bilda den nya regeringen ännu inte kan mätas reellt. I Sverige framstod folkpartiets Bertil Ohlin under flera årtionden som ett likvärdigt alternativ till socialdemokraten Tage Erlander, man annars är det nog bara namn som Karl Staaff, Arvid Lindman och C G Ekman som bland Sveriges borgerliga

ledare har haft det verkligt stora inflytandet i detta århundrade.

Den borgerliga regeringen Fälldin möjliggjordes av de nämnda strömningarna bland väljarna, men politiskt kan dess utgångspunkt noga taget dateras till 2 november 1971. Den dagen lyckades det folkpartiets dåvarande ledare Gunnar Helén att arrangera en presskonferens, där alla de borgerliga partierna framträdde enade. Socialdemokraterna blev tagna på sängen. Förliktande sig på sin egen styrka försökte man inte riktigt sätta in en kil i det borgerliga samarbetet, så som Anker Jørgensen i blixtsnabb reaktion lyckades med, då historien upprepades i Danmark.

Det ligger inget förakt för väljarna i att konstatera, att Fälldins piprökning kanske var huvudorsaken till den borgerliga majoriteten i Sverige. Däremot är det värt att granska hans personliga popularitetskurva. Omedelbart vid regeringens start hade 68 % stort förtroende för honom, omedelbart före regeringens sammanbrott var talet nere i 48 %, men omedelbart efter att han lämnat regeringen hoppade talet upp till 59 %. Dessa tal gäller inom hans eget parti. Bland alla svenska väljare var talet 27 % vid starten, det föll till 18 % i maj 1978 och är nu uppe i 22 %.

Ola Ullsten börjar sin regeringsperiod med just desamma 22 % av uttalat förtroende. Då Olof Palme blev statsminister 1969 startade han med 44 %. Det viktigaste perspektivet ligger emellertid i att alla dessa tal är långt lägre än de tal, som ledande politiker uppnådde på 50-talet. Den borgerliga ledaren Gunnar Hedlund kunde då notera

73 %, medan Tage Erlander var uppe i 78 %.

Önskan om en landsfader är oförändrad, men tron på att man kan finna honom har gått starkt tillbaka. Det finns ingen anledning att bli bekymrad över detta. Det betyder också, att en stor del av den faktiska makten under kommande år förskjutits från regeringen till de parlamentariska grupperna.

Profil och trovärdighet

När man skall bedöma möjligheterna för framtida borgerliga regeringar i Norden, måste man alltså ta hänsyn till de många inbyggda paradoxerna. Vart parti måste profilera sig, men inte skarpare än att samarbete verkar trovärdigt.

Om man i Danmark räknar Mogens Glistrups framstegsparti till den borgerliga flygeln, har hans profilering väl dragit till sig nya väljargrupper men samtidigt gjort borgerligt samarbete mindre trovärdigt som realistiskt alternativ.

I Norge har højres framgång haft liknande betydelse, då mittenpartierna fruktar att slukas upp i ett samarbete med det stora partiet.

Det är sannolikt, att den svenska borgerliga regeringens sammanbrott betyder en framgång för vart parti för sig, och därav skulle följa en kanske ännu större borgerlig valseger 1979 än 1976. Men bristande samarbetsmöjligheter skulle leda till en socialdemokratisk minoritetsregering.

Danmark Venstre har tydligare än många andra fått erfa, att mandattalet kan fördubblas samtidigt som inflytandet förminskas.

En annan borgerlig paradox är att om man skall profilera sig på en socialdemokratisk regerings premisser, måste det ofta handla om ekonomisk politik. Härvid kan man dra väljarna till sig genom att komma med helt nya tankar (Glistrups parti i Danmark är ett exempel), utan att ha prövat dem i praktiken. I regeringsställning kan man konfronteras med egna förslag från oppositionstiden, som visar sig omöjliga att genomföra.

Skillnaden mellan en borgerlig och en socialdemokratisk regeringspolitik är sällan särskilt iögonenfallande på kort sikt; och den långa sikten är det svårt att få väljarna att vänta på.